

Фразеологізми. Багатозначність, синонімія та антонімія фразеологізмів.

Мета:

- **формувати предметні компетентності:** поглибити знання учнів з української фразеології, розкрити функціонально стилістичні можливості фразеологічних одиниць, сформувати вміння використовувати фразеологізми в мовленні; розвивати творчі здібності учнів; виховувати учнів у дусі народної моралі.

- формувати ключові компетентності:

1. Спілкування державною мовою: оцінювати й осмислювати ситуацію спілкування, володіти всіма видами мовленнєвої діяльності; правильно вимовляти й писати слова, творити їх граматичні форми; конструювати речення й тексти; дотримувати норм етикету під час спілкування.

2. Інформаційну: впевнено й водночас критично застосовувати інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) для створення, пошуку, обробки, обміну інформацією з навчальною метою та в приватному спілкуванні; грамотно й безпечно комунікувати в інформаційному просторі; аналізувати мовні явища.

3. Учитися впродовж життя: постійно поповнювати власний словниковий запас; користуватися різними джерелами довідкової інформації (словниками, онлайн ресурсами); здійснювати само оцінювання результатів власної діяльності, рефлексію.

4. Соціальну і громадянську: формувати навички роботи в групі, співпрацювати з іншими на результат, усвідомлювати важливість толерантності в суспільному житті, прагнути до гармонійного спілкування.

5. Здоров'язберезувальну: на основі мовленнєво комунікативного дидактичного матеріалу сприяти вихованню любові до рідної мови.

Тип уроку: урок розвитку компетентностей.

Методи та прийоми: бесіда, робота в групах, мовно-літературна гра, проблемна ситуація, фронтальне опитування, бесіда, творча робота,

інтерактивна вправа онлайн, тестові завдання онлайн, робота з фразеологічним словником онлайн, розв'язання компетентісних завдань.

Обладнання: Підручники, фразеологічні словники, мультимедійний проектор, презентація, тести, картки із індивідуальними завданнями.

Перебіг уроку

Епіграф уроку:

*Наші предки стріляли з лука,
Вміли точно влучати в ціль.
Тож і образ іде звідсіль!
Влучне слово в оздобі звука.
Процвітай, українсько мово,
Заохочуй красою нас:
Що багатий твій слів запас, —
Легше вибрати влучне слово.
Позбувайся *** багатослів 'я,
Наведи влучних слів зразки.*

Д. Білоус

Перший етап – орієнтаційний

I. Організаційний момент.

1.Епіграф уроку. (Слайд 2)

Другий етап - цілепокладання

II. Оголошення теми та мети уроку.(Слайд 1)

2.Вступне слово вчителя— Тож на сьогоднішньому уроці мова піде про «влучні зразки слів», стійкі словосполучення — фразеологізми.

Протягом уроку ми будемо працювати над проблемними питаннями
(Слайд 3)

- а) Чому виникають фразеологізми і яка їх функція у мовленні?
- б) Які джерела української фразеології?
- в) Чи можна сказати, що наявність фразеологізмів у мові свідчить про мудрість, дотепність її носіїв?

Третій етап – цілереалізація

III. Сприйняття й засвоєння учнями навчального матеріалу.

1. Слово вчителя.

З давніх-давен народ із покоління в покоління передавав усталені звороти — чудові перлини народної мудрості. В українській мові є багато стійких словосполучень. Їх часто можна замінити одним словом: *набити руку* — *навчитися*, *накивати п'ятами* — *втекти*.

Фразеологізми або фразеологічні звороти — це стійкі сполучення слів, що являють собою змістовну цілісність і відтворюються в процесі мовлення. Фразеологія кожної мови — це скарбниця народу, його мудрості й культури, що містить багатий матеріал про його історію, боротьбу з гнобителями й нападниками, про звичаї, ідеали, мрії і сподівання. **(Слайд 4)**

Серед фразеологізмів можемо знайти такі, що прийшли в українську мову ще із часів спільнослов'янської, давньоруської мови: *водити за носа*, *іду на ви*, і засвоєні не так давно: *з космічною швидкістю*, *потрібний як стоп-сигнал зайцю*.

Немає такої ділянки, галузі життя, буття народу, які б не характеризувалися усталеними зворотами. Значення фразеологічних зворотів пояснюється у фразеологічних словниках. Найпоширеніші фразеологічні звороти є і в тлумачних словниках, де позначаються значком А — ромб. Фразеологізми вивчаються в розділі науки про мову — фразеології.

2. Дослідження-співставлення.

Двоє учнів записують на дошці у дві колонки словосполучення. По черзі пояснюють значення словосполучень. Відповідають на запитання: «Чим відрізняються словосполучення першої і другої Колонок?» **(Слайд 5)**

білий папір	біла ворона
надуті щоки	надуті губи
водити за руку	водити за носа

товкти просо в ступі   товкти воду в ступі

і риба і м'ясо   ні риба ні м'ясо

гнути залізо   гнути кирпич.

Висновок учня I. Словосполучення першої (лівої) колонки творяться в процесі мовлення, їх зміст відповідає значенням слів, з яких вони складаються. Кожне слово в них вжите із властивим йому лексичним значенням. У першому словосполученні, наприклад, прикметник **білий** вказує на колір і може бути замінений на інший (**рожевий, сірий**). Це саме можна сказати про компоненти інших словосполучень першої колонки.

Доповнення вчителя. Граматично організоване вільне поєднання слів називається *синтаксичним* або *вільним* словосполученням.

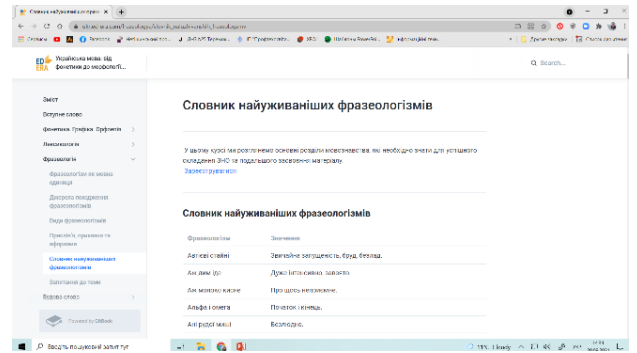
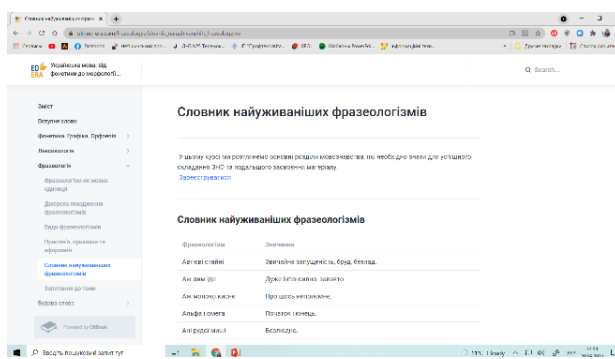
Висновок учня II. Словосполучення другої (правої) колонки сприймаються як одне ціле і позначають єдине поняття. Зміст цих словосполучень не відповідає значенню слів, які входять до них. Так **білою вороною** називають людину, яка виділяється серед інших своєю поведінкою або зовнішнім виглядом, **надути губи** означає гніватись, тощо. Це усталені звороти, стійкі сполучення слів — **фразеологізми**.

- Чим на вашу думку, відрізняються фразеологізми від синонімічних слів?

На відміну від слів фразеологізми складаються із самостійних одиниць мови — слів, які найчастіше функціонують окремо та мають відповідні форми; відрізняються більшою точністю значення, які частіше, ніж у словах, супроводжуються образною характеристикою. Фразеологізми мають сталу конструкцію, одні й ті ж компоненти, заміна яких чи доповнення руйнує їх.

3.Інтерактивна робота з фразеологічним словником онлайн.(Слайд 6)

За допомогою електронного фразеологічного словника дібрати до професійних фразеологізмів синоніми, пояснити їх значення: **тріщати по швах, шити білими нитками, на живу нитку зроблено, одягнений з голочки, аріадна нитка , жити як нитка з голкою.**

4. Пошукова діяльність.

Записати речення.

- Хто автор цих слів? Назвати фразеологізми. Яку функцію вони виконують. (Слайд 7)

а) Коли другі *облизня піймали*, то і ми *остерігаймося*. Наталка многим женихам *піднесла печеного кабака*, глядя на сіє, і я собі *на умі* (Експресивна функція, відчутне явне перебільшення, нереальність дії. П'єса «Наталка Полтавка» І. П. Котляревського)

б)... Крутився коло пана, не знав, з якого боку підступити; ... зажив з піщайами... *Як у Христа за пазухою...* (Панас Мирний, «Хіба ревуть воли, як ясла повні?») Оцінна функція властива багатьом висловам, вони не стільки називають предмет чи особу, стільки оцінюють, характеризують її.

в) Як почне, бувало, його умовляти,.. За те *Чіпка любив бабу; душі не чув у ній*. (Панас Мирний, «Хіба ревуть воли, як ясла повні?»), Функція посилення висловлювання дає більш вірогідний художній малюнок.

г) Та чорт зна що! Ви ударяєте на гроші - *гроші всьому голова*. (І, Карпенко-Карий «Сто тисяч»), Функція мовної характеристики персонажів, подій.

д) Еней... запутався, мов *рибка в сітці*, Пристиджені його вельможі на йолопів були *похожі, ніхто з уст пари не пустив*. («Енеїда», І, П, Котляревський), Функція створення гумористичних або сатиричних ефектів.

Слово вчителя,

- Дайте відповідь на одне з проблемних питань; - «Чому виникають фразеологізми та яка їх функція у мовленні?

(Українській мові властива образність, влучність, дотепність. Саме влучні, метаморфічні вислови стають усталеними і поповнюють фразеологічні засоби мови).

Вчитель доповнює.

Серед фразеологічних зворотів виділяють міжстильові (*ті, що використовуються в усіх стилях мовлення: привертати увагу, з року в рік, робити послугу*) та обмежені вживанням у певному стилі;

В яких же стилях мовлення, на вашу думку, найчастіше використовуються фразеологізми? (*в художньому та розмовному*). Цю думку ми вже довели на основі попередніх вправ.

5. Розподільний диктант.

Записати в I колонку фразеологізми офіційно-ділового стилю, в II — наукового. (Слайд 8)

I	II
Зняти з порядку денного	Дійсний спосіб
прийняти рішення	рівнобедрений трикутник
взяти до уваги	біном Ньютона
оголосити догану	єнотовидний собака

- Чи мають емоційне забарвлення фразеологізми наукового та офіційно-ділового стилів?

6. Записати речення. Підкреслити фразеологізм. Визначити стилістичну роль. (Слайд 9)

Моя Батьківщина, Україна для мене завжди буде близька, бо тут живуть мої батьки, родичі, тут мої друзі, однокласники, з якими я не один пуд солі з'їв за роки навчання.

- Що означає цей фразеологізм?

Слово вчителя.

Українська фразеологія багата прислів'ями, приказками, крилатими висловами власне українського походження. Це афоризми, що належать перу певного письменника.

7.Мовно-літературна гра.(Слайд 10)

- Караюсь, мучусь... (*але не каюсь*) - Т. Г. Шевченко.
- Всякому городу ... (*нрав і права*) - Г. С. Сковорода.
- За моє жито та ще... (*мене й бито*) — П. П. Гулак- Артемовський
- І чужому научайтесь... (*й свого не цурайтесь*) - Т. Г. Шевченко.
- Мужича правда єсть колюча, а панська... (*на всі боки гнуча*) — І, П, Котляревський.

8.Назвіть джерела поданих фразеологізмів.(Слайд 11)

Ахіллесова п'ята; Ноїв ковчег; прокрустове ложе; дамоклів меч; пісня пісень; яблуко чвар; сізіфова праця; прийшов, побачив, переміг.

-

Р

о

з

к

а

ж

і

т

ь

м

і

ф

и

,

Слово вчителя.

п

о

9.Інтерактивна вправа на платформі [LearningApps](#) за допомогою Q-

-Дайте відповідь на друге проблемне питання; «Які джерела української фразеології?»»,

а) народна творчість; *що посієш — те й пожнеш;*

б) повсякденне життя; *дати гарбуза, з одного тіста;*

в) переносне вживання професійних виразів; *зняти стружку, підписати вирок;*

г) художня література, Біблія, Євангеліє: *наче йому світ зав'язала, бути чи не бути, пісня пісень;*

д) вислови відомих людей; «*пропаща сила*» (Панас Мирний), «*коні не винні*» (М, Коцюбинський), «*досвітні вогні*» (Леся Українка),

IV. Закріплення.

1. Вправа-конкурс за рядами. (Слайд 13)

1 ряд: записати якнайбільше фразеологізмів, де називається якісь частини тіла (*взяти себе в руки, набити руку, сушити зуби, взяти ноги на плечі, п'ятами накивати, держи пику*);

2 ряд: записати фразеологізми, у яких зустрічаються числівники (*сім п'ятниць на тиждень, і один в полі воїн, семеро одного не чекають, краще один раз побачити, ніж сім разів почути*);

3 ряд: записати фразеологізми, де є власні назви (*Не той тепер Миргород, Хорол річка не та; на людях Ілля, а вдома свиня; не вмер Данило - так болячка задавила; казала Настя — як удасться; Мартин та Одарочка - добра парочка*).

2. Перевірочний тест онлайн з теми «Фразеологія» (Слайд 14)

<https://naurok.com.ua/test/10-klas-frazeologiya-700402.html>

3. Творча робота.(Слайд 15)

Твір-мініатюра (до 10 речень), де було б використано 5 - 10 фразеологізмів.

Теми: а) Ми – учні Нетішинського професійного ліцею.

б) Улюблена професія.

в) У тридев'ятому царстві.

4. Відповідь учнів на третє проблемне питання:

- Чи можна сказати, що наявність фразеологізмів у мові свідчить про мудрість, дотепність її носіїв? Чи потрібно освіченій людині поповнювати своє мовлення фразеологізмами? Як це потрібно робити?

Четвертий етап – підсумковий

8. Підсумок вчителя.

Сподіваюсь, що сьогоднішній урок буде вам в нагоді: адже ми розвивали творчі здібності, збагачували наше мовлення перлинами народної та літературної творчості. Як гарно сказав майстер українського слова Р.Федорів, відповідаючи на запитання: «Звідки ви берете фразеологізми?»

«Просто ходжу по світу з відкритою душею, слухаю, багатію!».

То ж давайте і ми будемо жити з відкритою душею до народних мовних скарбів,

9.Оцінювання

V. Домашнє завдання.(Слайд 16)

Скласти діалог на тему «У швейному ательє», використовуючи фразеологізми у тексті.